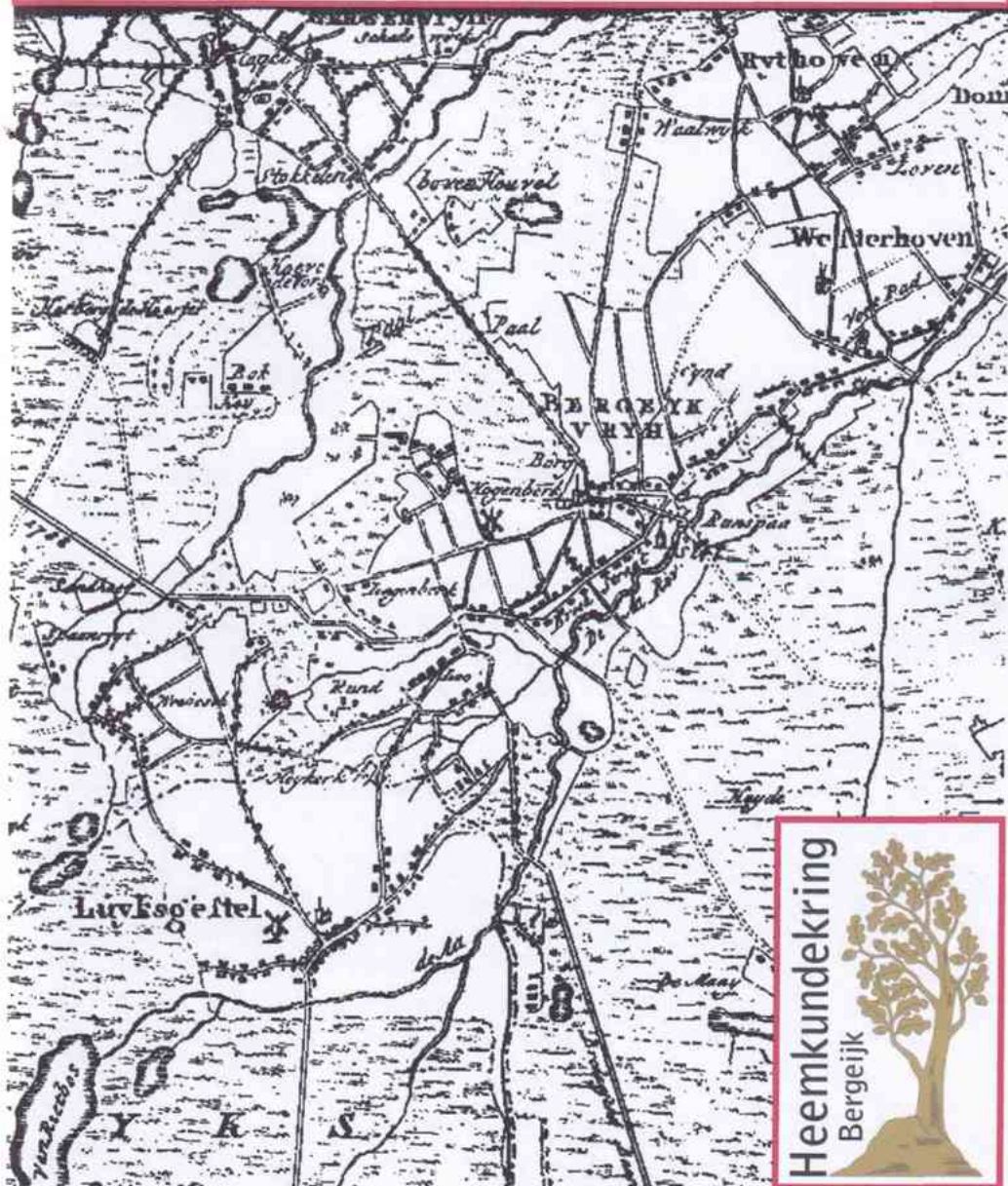


DE KEERSOPPER

Jaargang 13

Nr. 51

September 2018



Heemkundering
Bergeijk



DE KEERSOPPER

NR 51 september 2018



OVER WERKDruk GESPROKEN...

Wat horen we de laatste tijd veel over werkdruk. Vooral in kringen van het onderwijs. Na de leraren slaan nu ook de schoolleiders alarm. Er is, zo leert u deze Keersopper, evenwel niets nieuws onder de zon. Ad Tilborghs – die in zijn eigen schooltijd oorfijgen en strafregels riskeerde – neemt ons mee naar de tijd van ‘meester’ Panken die te Westerhoven in één lokaal kleuters, aankomende pubers en alles wat daar tussenin zat onder zijn hoede had. Ook het stoken van de kachel en het kuisen van het schoolplein behoorden tot zijn taak. Geen wonder dat hij vervroegd met pensioen moest worden gestuurd.

Over werkdruk gesproken, ook huisartsen konden er vroeger (en nu) over meepraten. Zij hielden er vaak wel een prachtig huis aan over. Bergeijk is twee monumentale voorbeelden rijk. Johan Biemans schreef er een mooi tweeluik over. Het eerste deel daarvan vind u terug in deze Keersopper.

Het is al weer enige tijd geleden dat Wim van Dooremolen zich liet ontglippen dat het Vermeulengorgel van de Petrusparochie aan verwaarlozing ten onder was gegaan. Die opmerking heeft de pennen van twee insiders in beweging gebracht. Theo Antonis (lid van het kerkbestuur) en Johan Biemans (die het orgel vele malen bespeeld heeft) wisten wel beter. Het instrument was wel degelijk een mooie tweede jeugd gegund. En daarna – in Kroatië nota bene – zelfs een derde. Hun reactie brengt een interessant stukje orgelgeschiedenis aan het licht.

Uit het archief van de protestantse kerk heeft Jaap Bussing een schrijnend verhaal opgedolven. Het gaat over een kinderrijk protestants gezin dat met ‘goede vooruitzichten’ naar De Maay was gelokt maar daar bittere armoede leed. Gelukkig waren er ook migranten die wel slaagden in dit zo vriendelijk ogende gebiedje.

Wist u dat Bergeijk een *Fagus Sylvatica* rijk was. En een *Sequaiadendron Gigantium*? Ja zelfs een *Metasequia Glyptostrobus*? Of is dat allemaal Latijn voor u? Dan snel naar de heemkamer, waar een flyer van het IVN met een wandeling langs de interessantste bomen van Bergeijk voor u gereed ligt. De inhoud zal u verbazen. Het artikel van Albert Klomp maakt u alvast wat wijzer.

Dit alles tot lering en vermaak.

Cas van Houtert (eindredacteur)



‘De Keizer’, in maart 2018 gefotografeerd door Johan Biemans

WERKDruk IN HET ONDERWIJS: NIET VAN VANDAAG OF GISTEREN

Er is momenteel een hoop mis in het basisonderwijs. Het zijn zeker niet alleen de grote klassen of lastige kinderen die de uit zijn voegen gegroeide werkdruk veroorzaken. Het is vooral de verplichting om ‘van alles en nog wat’ vast te leggen en te documenteren. Het gaat dan bijvoorbeeld om volgsystemen, evaluaties, sociaal-emotionele vragenlijsten en toetsmappen. Voor veel onderwijzers is dat soms om tureluurs van te worden. Klassen met dertig leerlingen of meer zijn geen uitzondering. En als



daarbij zes of zeven leerlingen extra aandacht vragen, maakt dat nogal uit. Het betekent in elk geval wel dat de leerkrachten dertig toetsen moeten nakijken en dertig rapporten uitschrijven. Maar ook dat ze dertig thuissituaties moeten kennen, wat vaak dubbel werk oplevert, omdat de ouders gescheiden zijn. En dan zijn er de dingen die *‘zo leuk zijn voor de kinderen’*:

Kinderboekenweek, projectweek, Sinterklaas, Kerst, voorjaarsontbijt, het nationaal schoolontbijt, een sportdag, een juffendag en zo meer. Dat de

leerkrachten in het basisonderwijs al jaren structureel worden onderbetaald, is weer een ander verhaal.

SCHOOL REGLEMENT.

Geen Kind mag, zonder verlof, uit de School blijven.

Geen Kind mag te laat School komen.

Elk Kind moet gewasfchen, gekamd, en zuiver gekleed zijn.

Een Kind moet vriendelijk en beleefd zijn, jegens ieder een.

Op School moet men ftil zijn, en niemand storen.

Men moet oplettend zijn, wanneer anderen leeren, en onthouden, wat men in de Schoolboekjes leest, of van den Meester hoort.

Men moet zijne Boeken en Papieren zuiver bewaren.

Men moet niet vragen, om naar buiten te gaan, dan wanneer het voltrekt noodig is, en dan ook terftond weer binnen komen.

Men mag nooit liegen.

Wanneer men iets vindt, moet men het bij den Meester brengen.

De Kinderen moeten met orde uit de School gaan, en zich op de straat of bij den weg vreedzaam en zedig gedragen.

Maar, schrale troost, vroeger was het ook niet alles. En dan heb ik niet over de tijd waarin ik zelf op de ‘lagere school’ zat. Toen de Mammoetwet (1968) nog moest worden uitgevonden. Toen je nog gedwongen werd rechts te schrijven, je schoolmelk kreeg aangereikt, en zilverpapier en melkflesdoppen spaarde voor de missie. Toen je catechismusles kreeg en Onze Kleine Katholieke Illustratie ging lezen, de Okki dus. Toen je ook nog een draai om je oren kon krijgen of gemeen werd ‘gepitst’ als je tot de orde moest worden geroepen. Wie is er toen niet in de hoek of op de gang gezet, of naar huis gestuurd met strafregels? We hadden geen pauze, maar speelkwartier.

In dit artikel gaan we nog verder naar terug naar vroeger. Naar de tijd waarin de regelgeving ook welig tierde, wel anders, maar niet minder drukkend. Zo’n 150 jaar geleden. Tot lering en vermaak lichten we een tipje op van de sluier over het onderwijs en een onderwijzer in onze regio. We zoemen in op Petrus Norbertus Panken (1819-1904) die in Westerhoven als onderwijzer de dorpschool bestierde. Het vak schoolmeester had hij bij een oom geleerd. Hij werd in 1840 in Westerhoven aangesteld. In de winter moest hij eigenhandig de kachel aanmaken en stoken met kolen die hij uit eigen zak betaald had. Van hem werd ook verwacht dat hij ‘om niet’ regelmatig het schoolplein kuiste. In juli 1842 kreeg hij zijn definitieve aanstelling als dorpsonderwijzer. ‘Misterke’ Panken werd een onderwijzer van de derde, op één na laagste rang. En zou dat ook blijven. Van hem werd verwacht dat hij *dezulke is, die, in het Lezen, Schrijven en Rekenen, zoo met geheele als gebroken getallen, wel ervaren, in derzelver toepassing op zaken van het dagelijksch leven eenige vaardigheid, van de beginselen der Nederlandsche Taal eenige kennis, en van eene goede manier van onderwijzen eenig begrip hebben.*

In de eerste jaren als schoolmeester wist hij een sterke toename van het aantal leerlingen te bewerkstelligen. Hij startte zelfs een avondschool. Maar later daalde het aantal leerlingen weer scherp: in 1860 waren er nog maar 57 over. Hij kwam in conflict met het gemeentebestuur. Dat verweet hem ‘geringe plichtsbetrachting en onbekwaamheid’. Eind 1862 nam hij na veel getouwtrek genoegen met een wel zeer vroegtijdige pensionering.

op Zondag 13 Nov. 1842, Cas de veldwaad
 leende door mij gestelde Bekendmaking
 De Schoolbestuurders dezer Gemeente
 draagt, dat zijn avond- en dierwijs
 voor die tijd den winter voor hinnen
 wederom opening wenschelken mette bij
 maaker, wedel zal aanvanger, op Nov.
 yan den 14^{de} dese. Op alle werkdagen
 uitgezonden des Zaterdag, wordt
 de avond school gehouden, de wel
 de om half 7 ure zal beginne
 de volgende ^{zagen} ~~zagen~~ ^{zaterdag} ~~zaterdag~~
 wanneer de avond school ^{aanvang}
 vang yan, zulke school ^{aanvang}
 begint door den veldwaad te
 hand in ^{aanvang}
 de voorrechter zal, des 1^{ste} ^{aanvang}
 dees en aangeren eerste ^{aanvang}
 van. blye, bekrans.

den 26. Dec 1844, alm. van 1844, gedrukt
 in 116 eenige leere gezegden.
 116 en geene glake dagg, die ik en
 de schoone nige blye, bekrans
 der zonde veltig, als gewoonten, van de
 by deak, hane klokken horen hane, aande
 der, die van een geant hant aasje
 der ge zee in het middelland ^{aanvang}
 der wat de zee no ^{aanvang}
 der van bereke dagg, bekrans. ^{aanvang}
 den 28 sept. 46 - 25 leent. ^{aanvang}
 den 18 Oct. - 30 id. ^{aanvang}
 den 1 Dec. - 30 id. ^{aanvang}
 den 2 Jan. 1845 - 15 id. ^{aanvang}
 den 10 Febr. 1845 - 21 id. ^{aanvang}
 den 10 Mars 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 April 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Mei 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Jun 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Jul 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Aug 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Sept 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Oct 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Nov 1845 - 13 id. ^{aanvang}
 den 10 Dec 1845 - 13 id. ^{aanvang}

“Op zondag 13 nov. 1842, las de veldwachter de door mij gestelde bekendmaking : De schoolonderwijzer dezer gemeente bericht, dat zijn avondonderwijs voor die zich den winter voor hunne meerdere oefening wensden ten nutte te maken, weder zal aanvangen, op morgen den 14^e dezer. Op alle werkdagen uitgenomen, des zaterdags wordt de avondschool gehouden dewelke om half 7 uren zal beginnen....”

(Uit aantekeningenboekje van ‘misterke’ Panken zelf. Hij noteerde niet chronologisch, maar daar waar nog ruimte was. Onderaan kriebelde hij gegevens over de leerlingen op zijn school: aantal jongens en meisjes, en hoeveel ervan al kunnen schrijven.)

In de tijd van Panken, halverwege de negentiende eeuw, kwam er een verordening die voortvloeide uit de wet op het Lager Schoolwezen. De verplichtingen van de onderwijzer werden daarin op een rijtje gezet: Hij moest dagelijks les geven behoudens feestdagen, zondagen en vakanties. Voor uitzonderingen was voorafgaande toestemming van de schoolopziener nodig. Gedurende de zomermaanden moest school gehouden worden van 9 tot half twaalf en van 2 tot 4 uur, terwijl in de wintermaanden de school 's middags om half twee moest beginnen en om half vier eindigen. De avondschool werd in de zomer gehouden van half vijf tot half zeven en 's winters van 4 tot 6. In de winter was er ook nog een late avondschool van half acht tot half tien.

Leerlingen die te laat kwamen moest de onderwijzer de toegang ontzeggen. Hij kreeg ook de opdracht nauwkeurig aantekening van het schoolbezoek te houden en de resultaten elk kwartaal aan een hogere instantie te melden. Maandelijks (!) mochten nieuwe leerlingen worden aangemeld. Toelating was mogelijk op de eerste maandag van de maand onder één voorwaarde: Hij/zij moest minstens 5 jaar oud zijn.

Voor een goed begrip dient men hierbij te bedenken dat toentertijd de schoolmeester één lokaal tot zijn beschikking had, waarin zowel kleuters van vijf jaar zaten als opgeschoten jongens en meisjes. De onderwijzer moest ze in drie groepen verdelen, die verschillend onderwijs moesten krijgen. Er waren toen namelijk voor scholieren drie klassen. De derde klas was wat later op de lagere school de eerste klas zou worden genoemd.

Op haar programma stonden drie vakken:

Lezen: Beginnende met het lezen der letters tot het lezen van volzinnen en de kennis der leestekens.

Schrijven (op de lei): Aanvangende met het maken van de eerste grondtrekken der letters, tevens oefeningen in het maken van figuren tot voorbereiding van het schrijven.

Rekenen: Aanvangende met het tellen, schrijven en lezen van getallen en het eerste onderwijs in de bewerking der hoofdregels.

In de hogere klassen kwam er aardrijkskunde bij (in de tweede klas: van de naaste omtrek der provincie; in de eerste klas: vooral Nederland en Europa).

In de hoogste klas werd als extra nog wat vaderlandse en Bijbelse geschiedenis bijgebracht.



Hoe het één man moest klaarspelen om op deze manier in drie klassen les te geven, is vanuit hedendaagse optiek onbegrijpelijk. Het resultaat van een dergelijke aanpak zal niet bepaald indrukwekkend zijn geweest.

In de tijd van ‘misterke Panken’ werd in onze contreien vooral de kost verdiend in de landbouw. Een boerderijtje, een paar stukken land, wat vee, dat was het wel zo ongeveer. Het hele gezin moest waar mogelijk meewerken om het hoofd boven water te houden. Dus ook de kinderen, vooral in de zomer. Vaak kwam het voor dat kinderen tot taak kregen de koeien te hoeden. Dan liepen ze met zo’n dame langs wegen en paden waar nog wat grassprietten te vinden waren. Dat spaarde weer uit op de eigen veevoederverzorging.

Later, rond 1900, was er sprake van steeds meer schoolverzuim in gezinnen waar een sigarenmaker de kost verdiende. Dat was dan vaak een thuiswerker die om rond te komen hulp nodig had van vrouw en kinderen. Zij werkten vaak onder erbarmelijke omstandigheden. Een plaatselijke commissie tot wering van schoolverzuim, die opereerde in 1906 en 1908 (de leerplichtwet was van 1901), lichtte een tipje op van de thuiswerksluier: “Een ander en veel treuriger misbruik bestaat hier, dat nadelig is voor het geestelijk en het lichamenlijk welzijn van het kind. Het is een feit, dat zeer veel kinderen – zelfs van 6 en 7 jaar – elke avond thuis tot 9 zelfs tot 10 uur tabak moeten ‘aftrekken’. Men kan ze bij tientallen tellen met hun bleke gezichtjes en fletse ogen. De lusteloosheid en het gedurig geeuwen zijn als zoveel bewijzen dat hun gestel niet tegen die arbeid bestand is en zij niet de nodige rust hebben. Het zou een zegen zijn voor het jeugdig kind, als aan die toestand een einde kwam. Die avondarbeid voor kleine kinderen is zeker in strijd met de geest, misschien ook wel met de letter der wet op de kinderarbeid. Ook zijn er nog veel kinderen, van 7-10 jaar, die dagelijks thuis moeten tabakstrippen, wat het onderwijs evenmin ten goede komt.”

In die tijd was schoolbezoek zeker niet gratis. Maar uit armoede hoefde men de jeugd het onderwijs niet te ontzeggen. Wie een paar dubbeltjes schoolgeld per maand niet of moeilijk kon missen, kreeg kwijtschelding. In een verslag van de Landbouwcommissie van 1886 lezen we over Reusel (een dorp dat met Bergeijk vergelijkbaar was) dat *bij de minste klacht over armoede of mededeling, dat men onmachtig is aan de verplichting tot betaling der schoolgelden te voldoen, aanstonds gehele vrijstelling wordt toegestaan: weinigen betalen dientengevolge schoolgeld. Zo'n laconieke toevoeging aan het slot getuigt ervan, hoe behoeftig de omstandigheden waren waarin veel dorpingen lang hebben verkeerd.*

Ad Tilborghs

Bronnen

- De dorpsschool in de Meierij, H.T. M. Roosenboom, 1999
- Landleven, het boerenbestaan van toen, Ton de Joorde, 1981
- De Gids, weekblad voor Stratum, 20-12-1951 (artikel Theo Effting)

OP BEZOEK BIJ DE KEIZER

Op een prentbriefkaart met poststempel 9.6.1911 zien we een van onze gemeentelijke monumenten, zoals het eruit zag honderdtien jaar geleden.



De foto werd gemaakt door E & B (Emrik & Binger, Haarlem). Met een goede bril lezen we op de daklijst van dit pand: HOTEL DE KEIZER. Een andere prent van deze fotograaf met poststempel 2.7.1909, maakt duidelijk dat De Keizer al twee jaar eerder door hem vereeuwigd is. Waarschijnlijk heeft hij in dit hotel gelogeed, toen hij met zijn camera een rondje deed door Bergeijk.

Veel mensen van enkele generaties zijn in dit pand over de drempel gestapt toen het in gebruik was als dokterswoning- en praktijk. Van 1940 tot 1973 door dokter J. Spoorenberg en vanaf 1973 tot en met 2004 door zijn opvolger Paul Niers.

De oorspronkelijke bestemming was bedoeld als hotel. Het werd in 1829 gebouwd door Jan Lommelaars en het was gedoopt met de naam DE ZWAAN, wat paste bij sjeke hotels in plaatsen van enige betekenis. Van meester Panken weten we dat hier op donderdagavond de repetitie plaatsvond van de eerste Bergeijkse harmonie (1845-1863) onder leiding van zijn beide halfbroers Frans en Antoon Fleerackers. Ook van onze meester weten we dat de naam DE ZWAAN gewijzigd werd in DE KEIZER, waarschijnlijk na een verbouwing in 1878.



Die naam heeft Lommelaars overgenomen van het voornaamste hotel van Bergeijk dat in 1899 moest plaatsmaken voor de gebouwen van de zusters Ursulinen. Het 'logement' bevond zich aan de oorspronkelijke Bergeijkse markt. Panken schrijft in zijn Geschiedenis van Bergeijk (manuscript): "In de oostelijke gevel werd het jaartal 1714 aangetroffen" en "Boven de deur in de voorgevel hing tot 1832 het uithangbord 'De keizer van Oostenrijk'. Maar al eerder, in 1815 werd het logement - met brouwerij - eigendom van dokter G.M. Raupp. Uiteindelijk verkocht hij het in 1859

aan het kerkbestuur en werd het in 1880 ingericht als klooster voor de zusters. Om plaats te maken voor nieuwe kloostergebouwen met scholen viel De Keizer in 1899 onder de slopershamer.

Het monument aan de Meester Pankenstraat 10 werd dus in de volksmond *de nieuwe Keizer*. En zoals dit hotel de thuisbasis was voor repetities van de eerste Bergeijkse harmonie, en het gewend raakte aan muziek, zien we



dat ook het R.K. Kerkkoor van 't Hof zich later in gala liet portretteren tegen de achtergevel van De Keizer. Dat gebeurde bij gelegenheid van het gouden priesterfeest van pastoor Ant. W. van Asten in 1913.

Bekijken we het monument zoals het was en zoals het is, dan zien we opmerkelijke veranderingen. Het rapport 'Cultuurhistorische inventarisatie provincie Noord-Brabant – Bergeyk' anno 1983, geeft slechts een summiere omschrijving: Tweelaags huis "De Keijzer" (2^e helft 19^e eeuw). Zadeldak. Na 1950 sterk gewijzigd. Aanbouw onder zadeldak. Tuin met diverse bomen.

Onder nummer 14 staat in het rapport een foto van het pand. De verbouwing door Dr. Spoorenberg heeft plaatsgevonden in 1951-1952. Vergelijken we deze foto met de prentbriefkaart (1908) dan valt het meest op: het ontbreken van het middenraam op de verdieping. Ook de hoofdingang met het bovenlicht is gemoderniseerd. In de plaats van het middenraam is een soort ossenoog-raampje als versiering aangebracht. De luiken aan weerszijden van de ramen aan voor- en zijgevel ontbreken allemaal. De staldeuren, grenzend aan de vroegere brouwerij 'De Adelaar', zijn verdwenen. Wat van de oostelijke 'aanbouw' overeind bleef, werd ingericht als dokterspraktijk. Over het interieur wordt in het rapport niets gezegd. Als ik van het exterieur zelf iets mag zeggen dan is het dat er bij de oude prent meer harmonie in zat.



Een kleine bijzonderheid op de oude foto mag ik u niet onthouden. U ziet tussen de twee ramen links van de voordeur een voerbak staan. Die was bestemd om de paarden te voeren, terwijl de voerman binnen aan zijn borreltje zat. Op die plek ziet u in de muur op ongeveer een meter hoogte nog een smeedijzeren ring, waaraan het paard werd vastgebonden.

Toen het Gemeenschapswerk in 1958 een dorpskerststal bouwde bij de kiosk, werd die voerbak gebruikt als kribbe. Die kwam Kees Daris (Kees Schoen) brengen. Hij had 'dat ding' in zijn boerderij aan het Eykereind nr. 1 bewaard. Nadat hij enkele jaren in kerstsfeer gebruikt was, was de voerbak niet te redden, omdat hij helemaal door de houtworm vermolmd was.

Als u nog beter kijkt, dan ziet u iets voorbij die voerbak nog een drinkbak. Paarden zullen ook wel eens dorst gehad hebben.



Op de prentbriefkaart staat gedrukt: De Straat. Officieel heeft die weg nooit die naam gehad. Maar het was het enige weggedeelte dat met keien en kinderkopjes verhard was, vanaf het punt dat nu Burg. Magnéestraat / Molenakkers heet tot aan het kapelletje aan Meester Pankenstraat / Eykereind. Dat gedeelte is bij de bevrijding door de Engelse tanks omgeploegd en pas later met asfalt en klinkers opnieuw verhard.

Als herinnering aan de dokterspraktijken van 1940 tot en met 2004 ziet u rechts van de ingang naar de praktijk in het ossenoog een kunstzinnig gesmede Esculaap, het bekende beeldmerk aan een mooi huis waarin een geneesheer woont.

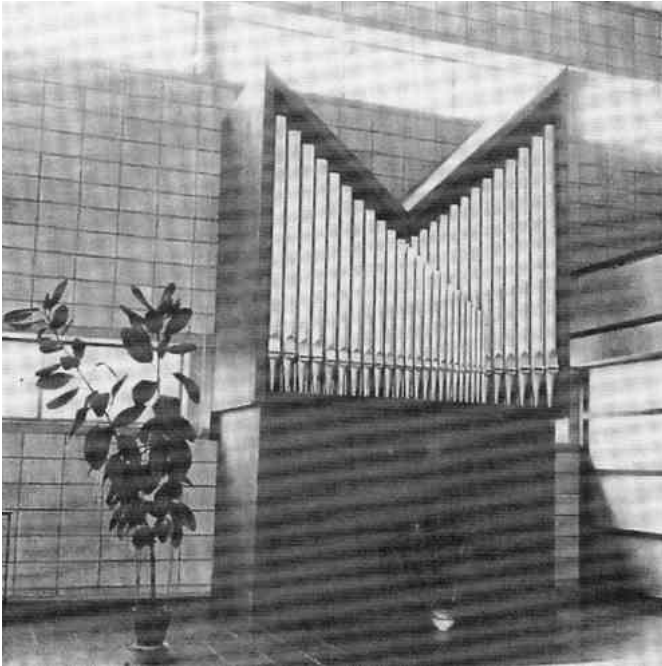


Johan Biemans

HET VERMEULENORGEL VERHUISDE MEE

In Keersopper 49 werd in het artikel ‘De talentvolle halfbroers van Meester Panken’ de geschiedenis beschreven van de orgels in de oude en nieuwe Hofkerk. Aan het Vermeulenorgel uit 1940 werd daarbij een tragisch einde toegedicht. Ten onrechte: het orgel maakte deel uit van de inventaris die meeverhuisde.

Alvorens het verhaal over het ‘nieuwe leven’ van dit orgel uit de doeken te doen eerst een anekdote die vertelt hoe het orgel in 1940 in de Hofkerk kwam. Toen het kerkbestuur in 1939 besloten had dat de kerk toe was aan een nieuw orgel, liet het de firma Gebr. Vermeulen uit Weert schetsen en een begroting maken. Ook besloot het te gaan sparen. Pastoor Goossens ging onder de missen ‘openschaal’-collectes houden. Na twee collectes rekende hij vanaf de preekstoel voor dat het op deze manier geen zin had. Het zou een mensenleven duren voordat het nodige geldbedrag binnen zou



zijn. De zondag daarop kon de pastoor melden, dat zich een gulle parochiaan gemeld had en dat het orgel besteld kon worden. Voordat het instrumentgeleverd werd, was de prijs als gevolg van de oorlog aanzienlijk opgelopen. Pastoor Goossens moest dus weer gaan collecteren. Maar ook nu weer toonde de gulle parochiaan zich bereid het bedrag aan te vullen.

Later bleek de gulle gever Johannes van Moll te zijn, onderwijzer en bestuurslid van het parochieel zangkoor 'Laus Deo'. In 1958 ontving hij voor zijn schenking en zijn bestuursfuncties de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice.

Over nu naar de verhuizing. Op 23 maart 1966 kopte het Eindhovens Dagblad: 'Gerestaureerd orgel terug naar Bergeyk'. Het orgel, dat door de firma Gebr. Vermeulen uit Weert in 1940 voor de oude Hofkerk was gebouwd, was inmiddels voor de verhuizing naar de nieuwe kerk gedemonteerd. Alle onderdelen waren naar het Weerter bedrijf gebracht. Daar vond de restauratie en uitbreiding plaats. Materiaal dat aan vervanging toe was, werd door nieuw vervangen. De uitbreiding bestond uit een zwelkast en een aantal nieuwe registers.

Het gerestaureerde orgel kreeg een compleet nieuwe kast. De opstelling werd ook anders dan in de oude kerk. Een deel werd beneden in de kerk geplaatst en het andere deel, met de speeltafel, kwam terecht op de koorzolder. Enkele jaren later kreeg de speeltafel alsnog een plaats bij het orgel beneden in de kerk. Ook het zangkoor stond hier voortaan opgesteld.

Op 25 mei 1966 werd het gerestaureerde Vermeulenorgel met een speciaal concert in gebruik genomen. Dit concert, mede verzorgd door het koor De Eyckelbergh, stond onder leiding van pater dr. Matheu Dijker (1927-2018). Deze organist, dirigent, componist en beiaardier had tot 1962 aan het pauselijk instituut voor gewijde muziek in Rome (Pontificio Istituto di Musica Sacra) gestudeerd. Hij creëerde speciaal voor dit concert het stuk 'Canzona Quercumontana' (canzona = muziekstuk, querus = eik, mont = berg; dus een Bergeijks muziekstuk). Daarna heeft het gerestaureerde en uitgebreide instrument de Sint Petrusparochie nog bijna dertig jaar gediend.

Theo Antonis

Bronnen:

- Paul van der Heijden/Dick Zweers: Een geschenk voor een 1000-jarige, het Maarschalkerweerd-orgel in de Bergeijkse Hofkerk.
- Artikelen Eindhovens Dagblad

BERGEIJKSE ORGELHISTORIE

Het was een goed idee van Wim van Dooremolen om de talentvolle broers Frans en Antoon Fleerackers uit de schaduw te halen van hun oudere en overbekende halfbroer meester Panken.¹ Vooral Antoon, onderwijzer in Dommelen, kreeg de volle aandacht. Toch zeker als componist van een mis voor vier mannenstemmen. Ook interessant was de aan Antoon gekoppelde orgelgeschiedenis in onze Hofkerk. Helaas zijn in het artikel van Wim enkele dissonanten geslopen, die vragen om een reactie.

MISSA.

Orgel (Portitie)

Op pagina 12 onderaan lezen we over Antoon (1837-1863):

“Hij was directeur (dirigent) van de fanfare van Bergeijk, ‘De Echo der Kempen’.

Maar... deze fanfare werd pas opgericht in 1887. Antoon was wel de dirigent van de eerste Bergeijkse harmonie (1845 tot 1863). Met de dood van haar dirigent ging ook deze harmonie ter ziele. De illustratie op p. 13 geeft het titelblad weer van één zangpartij: Basso II. Ook bestaan er de partijen voor Tenor I, Tenor II en Basso I.

Op pagina 17 schrijft Wim: “Als Antoon Fleerackers nog geleefd had, zou hij, 53 jaar zijnde, volop genoten hebben van het orgelspel in de vernieuwde kerk. Hij zou ook vast en zeker de mis, die hij in 1858 componeerde, van een orgelpartij hebben voorzien.” Maar, daar had Antoon al aan gedacht toen hij de mis componeerde. Want – hoewel de Hofkerk toen nog geen orgel bezat – was de orgelpartitie eveneens klaar.

¹ De Keersopper Jrg.13 nr. 49 maart 2017 p. 12-17.

Onze orgels

Op pagina 15 stond een foto uit 1950. Daarover lees ik op pagina 16: “De foto van 1950 toont de plaats van het orgel”. Met *het orgel* wordt in het artikel bedoeld: het *Van den Bijlaardorgel*, dat werd geplaatst in 1888.



Maar de westgevel, te zien op de foto, werd pas vijf jaar later gebouwd, toen in 1893 het schip van de kerk met twee traveeën werd verlengd.

Meester Panken schrijft over dat jaar:

“Woensdag 26 April begonnen de werkzaamheden door het afbreken van het portaal.

Reeds des middags bestond het niet meer. Voorts werd de hand geslagen aan de slooping van den kolossalen, sterken bijna anderhalve eeuw ouden vóór- of frontgevel. [...] Zaterdag was de afbraak gevorderd tot ongeveer den vloer van het oksaal. [...] Met het afbreken des frontgevels is 15 Mei opgehouden om door het nog staande deel voorloopig het oksaal met orgel op zijne plaats te laten. [...] Met den in 't midden van Mei gestaakten afbraak des frontgevels is half Sept. weder begonnen en achtereenvolgens gesloopt.”² Dit bevestigt wel dat er al een oksaal mét orgel tegen de blinde muur aanwezig was.

In 1894 noteerde Panken: *“Maandag 5 Maart arriveerden op 't Hof de bouwstoffen van 't portaal en den oksaaltrap voor de verlengde kerk, waarin ze de volgende dagen werden geplaatst.”* We mogen aannemen dat het orgel in de loop van 1894 op het oksaal tegen de nieuwe ‘frontgevel’ werd terug geplaatst en in gebruik genomen.³

² P.N. Panken: *Geschiedenis van Bergeik*, (manuscript 1899). Uitg. Stichting Vriendenkring Eicha, 1997.

³ Van Panken's *Dagboek* ontbreken de pagina's 2190 t/m 2269 (2.7.1894 – 21.10.1895) en is de datum van het in gebruik nemen van de verlengde kerk (voorlopig) niet bekend.

Waarschijnlijk al vóór 1940 werd dit orgel vervangen door de orgelbouwers Gebrs. Vermeulen uit Weert. In dit Vermeulensorgel werden nog wel delen van het Van den Bijlaardorgel ingebouwd. Over dit orgel, waarop ik nog een aantal jaren heb gespeeld, lees ik op pagina 17: “Dat vond een tragisch einde toen de parochie naar de nieuwe kerk verhuisde en het orgel aan totale verwaarlozing prijs gaf.” Ter geruststelling, dat tragisch einde is er niet geweest. Het Vermeulensorgel verhuisde mee naar de nieuwe kerk en werd zelfs nog met enkele registers uitgebreid. Zondag 15 mei 1966 werd het vernieuwde orgel ingespeeld door de Assumptionist Mathieu Dijker, met o.a. zijn eigen compositie *Canzona Querqumontana*.



Maar in dit kerkgebouw was de akoestiek zo bar slecht, dat het niet om aan te horen was. Toen dit kerkgebouw werd verlaten, werd het orgel niet meer

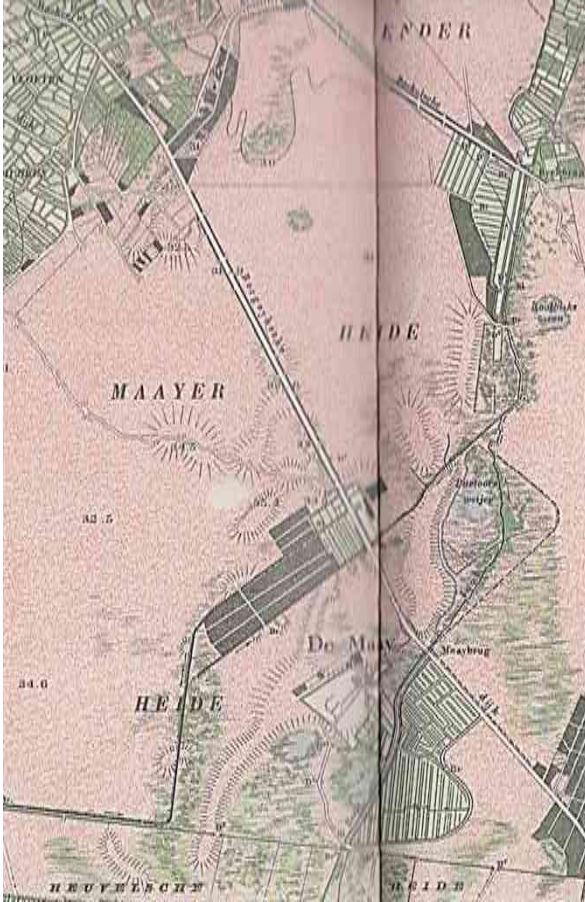
teruggeplaatst in de Hofkerk. Het werd gelukkig ook niet afgedankt. Nee, het verhuisde via Slooff Orgelbouw B.V. naar een kerk in Kroatië. En zeer waarschijnlijk wordt het daar nog steeds bespeeld.

Johan Biemans

Foto's

1. Orgelpartitie van Fleerackers
2. Westgevel anno 1888
3. Vermeulensorgel in de nieuwe kerk anno 1966; een deel staat in de orgelkas op de koorzolder.

EEN SCHRIJNEND VERHAAL UIT DE MAAY



De Maay, in het grensgebied tussen Bergeijk en Lommel-Kolonie, is om meer dan één reden interessant. Zij wordt wel omschreven als een mooi en rustig natuurgebied met vijvers en watertjes die schilderachtige namen dragen als de Beeken, de Liskes en de Pastoorsweijer. De Keunensloop voert Belgisch water aan uit de nabijgelegen Vloeiweiden. De aloude visvijvers hebben een opmerkelijke geschiedenis: al in de zeventiende eeuw leverden zij vis aan het klooster Mariënhage in Eindhoven.

Er woonden (en er wonen) in dit gebied ook mensen. En waar mensen wonen,

doen – zeker in zo'n afgelegen oord – verhalen de ronde.

Een schrijnend verhaal trof ik aan in het archief van de protestantse kerk in Bergeijk. Het gaat over het gezin Van Vuren, vader en moeder en meer dan tien kinderen, die in De Maay jarenlang een armoedig bestaan leidden. Hoe zij hier terechtkwamen, leert de volgende uiteenzetting.

In 1813, na de Franse tijd, kwam in het katholieke zuiden een einde aan de bevoorrechte positie van de protestanten bij het benoemen van

bestuursambtenaren. Vanaf dat moment werden ter vervanging van protestantse ambtenaren die gevlucht of overleden waren uitsluitend Rooms-katholieke bestuurders benoemd. Door deze ontwikkeling daalde het aantal protestanten in Brabant sterk. Zo ook in Bergeijk.

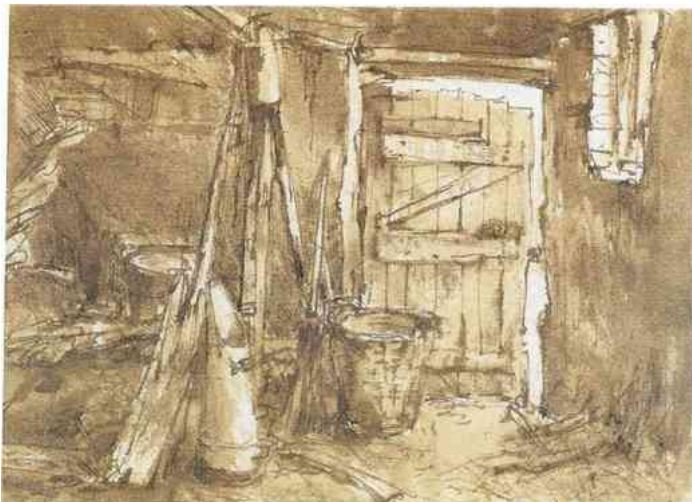
In 1829 was het aantal lidmaten van de protestantse kerk in Bergeijk gedaald tot slechts 37. En dat terwijl er om bij overlijden of vertrek van een voorganger een nieuwe te mogen benoemen minstens 50 moesten zijn. Tussen 1795 en 1819 verdwenen niet minder dan 35 Hervormde Gemeenten op het platteland van Brabant.

De predikant van Hilvarenbeek, Jacob van Heusden, nam het initiatief om daar iets aan te doen. Samen met een aantal geloofsgenoten stichtte hij in 1822 de "Protestantse Maatschappij ter bevordering van Welstand door ondersteuning en voorlichting". Kort gezegd beoogden de oprichters hulp en steun te verlenen aan protestantse ambtenarenfamilies die de grondslagen van hun maatschappelijk bestaan hadden verloren. Bovendien, zo redeneerde Van Heusden, zou men door de aldus te bevorderen welstand ook menige protestantse gemeente, die nu door uitsterven bedreigd werd, alsnog kunnen redden. Om de verpaupering tegen te gaan en om deze mensen te binden aan hun kerkelijke gemeenten wilde de Maatschappij hen in staat stellen zich als landbouwers te vestigen. De Maatschappij kocht daartoe boerderijen en landerijen om ze aan protestantse gezinnen te verpachten. Al spoedig bleek dat veel van die voormalige ambtenarenfamilies niet bereid of geschikt waren voor het boerenwerk.

Dat was ook het geval met Joris van Vuren uit Sprang die met zijn zes kinderen in 1829 in een aangekochte lemen hoeve in de Maay terecht kwam. De grond van de Maayerheide was zeer arm, net zo arm als de Van Vurens. De kinderen waren bij aankomst zo schaars gekleed dat de gecommiteerde van de Maatschappij van Welstand zich afvroeg hoe de kerkelijke gemeente van Sprang de Van Vurens in deze toestand had kunnen "afzenden". Hij vond het een schande. Joris van Vuren zelf had niet voorzien dat zijn boerderij te weinig zou opbrengen om het gezin te

kunnen voeden. Naast de zes kinderen die hij in 1829 al had, kwam er tot 1835 elk jaar nog een kind bij.

Tot grote verontwaardiging van de controlerende inspecteurs van de Maatschappij van Welstand dronken die kinderen onbeperkt van de koeienmelk die de uiterst bescheiden veestapel produceerde. Zo bleef er haast geen melk over voor de boterbereiding. De verkoop van boter had geld in het laatje moeten brengen. De controleurs schreven de slechte



bedrijfsvoering toe aan mevrouw Van Vuren. Ook in een ander opzicht baarde die opzien. Ze verscheen vrijwel iedere zondag met een nog zogend kind aan de borst in de kerk.

Hoe het verder met deze familie

gelopen is, heb ik in het kerkarchief niet kunnen terugvinden.

De Maatschappij trok lering uit de mislukkingen en besloot voortaan meer ervaren boerengezinnen uit delen van Brabant en uit andere provincies als pachters aan te trekken.

Uit een specificatie van de Maatschappij uit 1922 blijkt dat de volgende zes families op deze wijze in Bergeijk terecht zijn gekomen: J. van Wijk, L. van Wijk, Ant. van Wijk, C. Hekker, C. v.d. Meulen en J. Verhagen. Tot op de dag van vandaag wonen hun nazaten nog in Bergeijk.

Jaap Bussing

Bron:

- Kerkarchief Protestantse Kerk Bergeijk.

LANGS MONUMENTALE BOMEN IN BERGEIJK

In de heemkamer ligt sinds enige tijd een IVN-flyer waarin de route van “Bomenwandeling van Bergeijk” staat aangegeven.

Nu rijst natuurlijk de vraag: wat hebben heemkundigen met bomen te maken? Het antwoord: meer dan u misschien denkt. Al is het maar omdat

historische gebouwen vaak omringd worden met oude, monumentale bomen.

Of omdat bij het bepalen van de ouderdom van historische panden vaak gebruik wordt gemaakt van de jaarringen van het in het gebouw verwerkte hout. Ook interessant: historische stadswallen zijn vaak beplant met notenbomen; vandaar de naam walnoot.



Graag neem ik u mee langs enkele interessante bomen in Bergeijk.

In de Pastoorshof staat een van de mooiste bruine beuken van Bergeijk. Deze boom (*Fagus sylvatica* “*Atropurpurea*”) is nog een overblijfsel van de toenmalige pastorietuin. In 1970 is de pastorie gesloopt en de tuin bebouwd met seniorenwoningen. De beuk is gelukkig gespaard gebleven. Hij heeft een stamotrek van ruim drie meter. De kroondoorsnede is 25 meter. De boom (*zie de foto op de vorige pagina*) moet van omstreeks 1850 dateren. De toenmalige pastoor zal lopende onder deze boom menigmaal zijn brevier hebben gebeden.

Ook achter de Rabobank (*zie de foto hieronder*) staat een prachtexemplaar van een rode beuk. Hij stond in de tuin van de burgemeesterswoning. Toen deze woning gesloopt werd, voor de uitbreiding van de bank, was de beuk ook ‘van de kaart verdwenen’. Dankzij een wakkere gemeenteambtenaar, die bij de bespreking van het plan duidelijk maakte dat de Rabobank het niet kon maken zo’n prachtige boom te rooien, is de beuk gespaard gebleven. De bank verdiende vervolgens een pluim voor de voorzieningen die ze heeft getroffen om hem te sparen en in stand te houden.





In de tuin van Nieuwstraat 28 staat een prachtexemplaar van de mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*). Deze majestueuze boom is ongeveer 80 jaar geleden gepland door oud-gemeentewerker “Jan van Hanneskes”. Hij neemt thans zowat heel de voortuin in beslag. Het natuurlijke verspreidingsgebied van de mammoetbomen is de Sierra Nevada op de grens van

Californië en Nevada . Daar groeien ze op een hoogte van twee- tot drieduizend meter. Het oudste exemplaar is de General Sherman tree, die 3000 jaar oud is. De boom is 86 meter hoog en heeft een stamdiameter van bijna negen meter. Hij is het grootste levende wezen op aarde. In de 19e eeuw werden deze reuzen zo meedogenloos gekapt door houthandelaren dat ze dreigden uit te sterven. De natuurbeschermer John Muir wist met behulp van president Roosevelt het kappen uiteindelijk een halt toe te roepen. Thans zijn ze beschermd (tenzij Trump...) Het Sequoia Nationalpark ontvangt jaarlijks miljoenen bezoekers.



In het Ploegpark staan ook enkele bijzondere bomen, bijvoorbeeld de Chinese mammoetboom (*Metasequoia glyptostrobos*). Dit is een levend fossiel. Vóór 1945 kende men deze boom alleen uit fossiele afdrukken in gesteente uit de Krijtperiode, 120 tot 60 miljoen jaar geleden. In 1945 ontdekte dendroloog Mr Wang in Centraal China

nabij de tempel Wan-Hsien in Szechuan drie levende exemplaren. Bij een expeditie in de omgeving werden nog twintig exemplaren ontdekt. De Chinese dendrologen stuurden in 1948 zaden van deze bijzondere boom naar Engeland en Amerika. Ze moesten nog gezaaid en gestekt worden. Tien jaar later stonden al exemplaren in het Ploegpark. Men kan dus stellen dat deze Ploegbomen tot de oudste van Nederland of zelfs van Europa behoren. Er zijn immers maar enkele exemplaren die hooguit enkele jaren ouder zijn.

Een ander fossiel, nog ouder dan de Metasequoia, is de Japanse Notenboom (*Ginkgo biloba*). Exemplaren daarvan staan o.a. in de tuinen van Hagelkruis 59 en Nieuwstraat 35. Van deze oerboom zijn fossiele afdrucken bekend uit afzettingen uit het Trias en Jura, 200 miljoen jaar geleden. De dinosaurussen moeten onder de takken rondgehuppeld hebben. De boom heeft een waaivormig blad van aan elkaar gegroeide naalden. Hij behoort tot de coniferen. De vruchten lijken op noten, vandaar de naam.



In de Dokter Rauppstraat staat nog een andere oerboom, de Slagenden oftewel Apenstaartboom (*Araucaria araucana*). Die komt van nature alleen voor in Zuid-Amerika en Australië. Volgens geologen is dit een van de aanwijzingen dat Zuid-Amerika en Australië in de oertijd aan elkaar hebben gezeten of vlak bij elkaar hebben gelegen.

Conclusie: Bomen hebben ons heel wat te vertellen. Dus neem de flyer ter hand, scan de QR-code en maak een wandeling langs deze en andere fraaie bomen in ons dorp. De route is 3,5 km lang.

Albert Klomp

IN DIT NUMMER

- Over werkdruk gesproken
Cas van Houtert pag. 1
- Werkdruk in het onderwijs: niet van vandaag of gisteren
Ad Tilborghs pag. 3
- Op bezoek bij De Keizer
Johan Biemans pag. 10
- Het Vermeulenorgel verhuisde mee
Theo Antonis pag. 15
- Bergeijkse orgelhistorie
Johan Biemans pag. 17
- Een schrijnend verhaal uit de Maay
Jaap Bussing pag. 20
- Langs monumentale bomen in Bergeijk
Albert Klomp
(foto's door *Martien Veekens*
gemaakt op 7 september 2018) pag. 23



Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl
*Cas van Houtert, Jaap Bussing, Ad Tilborghs en
Martien Veekens (tevens vormgeving en productie
in samenwerking met Cees van Thoor)*